विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांचा एक अभ्यास

A Study of Co-Operation Spinning Mills in Vidardha

MINOR RESEARCH PROJECT

(University Grant Commission)

लघुशोध प्रकल्प

• Principal Investigator •

डॉ. प्रमोद ग. फटींग

एम.कॉम., एम.ए. (अर्थ), एम.फिल., पीएच.डी.

विभाग प्रमुख कॉमर्स, सहयोगी प्राध्यापक

यशोदा गर्ल्स आर्टस् व कॉमर्स कॉलेज

वर्धा रोड, नागपूर-१५

वर्ष २०१२

प्रतिज्ञापत्र

मी प्रतिज्ञापूर्वक नमूद करतो की, **'विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांचा एक अभ्यास'** (A Study of Co-operation Spinning Mills in Vidarbha) या विषयावरील सादर करण्यात येणारा लघुशोध प्रकल्प मी स्वतः तयार केला असून सदर शोधप्रकल्प यापूर्वी कुठेही विद्यापीठात सादर करण्यात आलेला नाही.

Nagpur

Date :

Principal Investigator

(Dr. Pramod G. Fating)

ऋणनिर्देश

‘विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांचा एक अभ्यास’ हा लघुशोध प्रकल्प पूर्ण करण्यासाठी मला अनेकांची मदत लाभली. सूतगिरण्या व कापूस उत्पादक सभासद विविध जिल्ह्यांमध्ये पसरलेले असून त्यांच्यापर्यंत पोहचवून माहिती गोळा करण्याचे कार्य कठीण असले तरी सहकारी सूतगिरण्यांशी संबंधित सर्व घटक आणि सहकारी अधिकारी यांचे लाभलेले सहकार्य हे माझ्यासाठी उत्साहवर्धक असेच ठरले.

माझ्या लघुशोधप्रबंधाचा निमित्ताने आवश्यक ती आकडेवारी, माहिती उपलब्ध करून दिल्याबद्दल सर्वप्रथम संचालक हातमाग, यंत्रमाग, वस्त्रोद्योग महाराष्ट्र राज्य नागपूर यांचे आणि त्यांच्या कार्यालयातील श्री. धनविजय, श्री. यासीन आणि अन्य कर्मचारी वर्गाचे मनःपूर्वक आभार मानतो. याशिवाय सहकारी सूतगिरण्यांचे अध्यक्ष संचालक मंडळाचे सदस्य, शेतकरी, प्रशासकीय अधिकारी, कामगार व कामगार संघटनांचे प्रतिनिधी यांनी प्रश्नावलीच्या माध्यमातून माहिती उपलब्ध करून दिली त्याबद्दल मी त्यांचा सदैव ऋणी राहील.

हा लघुशोध प्रबंध लिहीत असतांना आमच्या संस्थेच्या सचिव मा. सरोजताई खापर्डे तसेच प्राचार्या रमा लांबट यशोदा गर्ल्स आर्टस् व कॉमर्स महाविद्यालय नागपूर तसेच माझे सहकारी, प्राध्यापक वर्ग व इतर कार्यालयीन कर्मचारी यांचे योग्य सहकार्य लाभले. त्यांचे ऋणनिर्देश करणे मी माझे प्रथम कर्तव्य समजतो.

माझ्या शोधप्रबंधाच्या संगणक कार्याचे काम अत्यंत अल्पवेळात आणि सुबक करून देण्याची जबाबदारी श्री. मिलिंद मानकर आणि दिनेश ग्राफिक्स यांच्यामुळे पार पाडल्यामुळे मला माझा शोधप्रबंध वेळेपूर्वी सादर करणे शक्य झाले त्यामुळे मी त्यांचाही आभारी आहे.

– डॉ. प्रमोद ग. फटींग

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	प्रकरण	पृष्ठ क्रमांक
१	ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	१ - १५
२	सूतगिरण्यांचे संघटन व वर्गीकरण	१६ - २५
३	सहकारी सूतगिरण्यांच्या उभारणीची प्रक्रिया	२६ - ३४
४	विदर्भातील उत्पादनाखालील सहकारी सूतगिरण्यांच्या सांपत्तिक स्थितीचे विश्लेषण	३५ - ६२
५	विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांच्या तांत्रिक क्षमतेचे विश्लेषण	६३ - ८३
६	विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांच्या सूत उत्पादनाच्या कामकाजाची माहिती	८४ - ९०
७	कामगार भरती विषयक माहिती	९१ - ९८
८	सहकारी कायदा व अंमलबजावणी	९९ - १२२
९	सहकारी सूतगिरण्यातील उत्पादन व विपणन	१२३ - १२७
१०	निष्कर्ष व शिफारशी	१२८ - १४०
	परिशिष्टे	
	• प्रश्नावली	१४१ - १५०
	• शासकीय परिपत्रके	१५१ - १६१
	• संदर्भग्रंथसूची	१६२ - १६४
	• छायाचित्रे	१६४ - १६९

तक्ता सूची

अ.क्र.	विषय	पृष्ठ क्रमांक
१	**ऐतिहासिक पार्श्वभूमी**	१
	१.१ विदर्भात उत्पादनाखालील झालेल्या सहकारी सूतगिरण्या	५
	१.२ विदर्भातील उभारणीखालील सूतगिरण्यांच्या भाग भांडवलाचा तपशील	६
	१.३ विदर्भातील सूतगिरण्यांची जिल्हानिहाय संस्था दर्शविणारा तक्ता	७
	१.४ विदर्भातील जिल्ह्यास कापूस उत्पादनासंबंधीची माहिती	८
२	**सूतगिरण्यांचे संघटन व वर्गीकरण**	१६
३	**सहकारी सूतगिरण्यांच्या उभारणीची प्रक्रिया**	२६
	३.१ गिरणी उभारणीकरिता निर्धारित कालबद्ध कार्यक्रम तक्ता	३३
४	**विदर्भातील उत्पादनाखालील सहकारी सूतगिरण्यांच्या सांपत्तिक स्थितीचे विश्लेषण**	३५
	४.१ बाबासाहेब नाईक कापूस उत्पादक सहकारी सूतगिरणी मर्यादित पुसदची माहिती दर्शविणारा तक्ता	३७
	४.२ नागपूर जिल्हा शेतकरी सहकारी सूतगिरणी वानाडोंगरीची माहिती दर्शविणारा तक्ता	३९
	४.३ निळकंठ सहकारी सूतगिरणी अकोल्याची माहिती दर्शविणारा तक्ता	४१
	४.४ संजय गांधी कापूस उत्पादक सहकारी सूतगिरणी जळगांव, जामोद माहिती दर्शविणारा तक्ता	४३
	४.५ सहकार महर्षी बापुरावजी देशमुख शेतकरी सहकारी सूतगिरणी जि. वर्धाची माहिती दर्शविणारा तक्ता	४५
	४.६ संत गाडगेबाबा सहकारी सूतगिरणी दर्यापूर जि. अमरावती	४७
	४.७ इंदिरा सहकारी सूतगिरणी वर्ध्याची माहिती दर्शविणारा तक्ता	४९
	४.८ नागपूर विणकर सहकारी सूतगिरणी नागपूरची माहिती दर्शविणारा तक्ता	५१
	४.९ वसंत शेतकरी सहकारी सूत व कापड गिरणी, पांढरकवडाची माहिती दर्शविणारा तक्ता	५३
५	**विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांची तांत्रिक क्षमतेचे विश्लेषण**	६३
	५.१ इंदिरा सहकारी सूतगिरणी, वर्धा	६४
	५.२ बाबासाहेब नाईक सहकारी सूतगिरणी, पुसद	६५

अ.क्र.	विषय	पृष्ठ क्रमांक
	५.३ नागपूर जिल्हा शेतकरी सहकारी सूतगिरणी, वानाडोंगरी	६६
	५.४ स.म.स्व. बापूरावजी देशमुख सहकारी सूतगिरणी, वर्धा	६७
	५.५ निळकंठ सहकारी सूतगिरणी, अकोला	६८
	५.६ संत गाडगेबाबा सहकारी सूतगिरणी, दर्यापूर	६९
	५.७ वीर जागदेवराव कापूस उत्पादक सहकारी सूतगिरणी मलकापूर	७०
	५.८ विदर्भातील उत्पादनाखाली सर्व सहकारी सूतगिरण्यांच्या तांत्रिक क्षमतेचा विश्लेषणात्मक आढावा	७८
६	**विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांच्या सूत उत्पादनाच्या कामकाजाची माहिती**	८४
	६.१ संत गाडगेबाबा सहकारी सूतगिरणी, दर्यापूर	८४
	६.२ स.म.स्व. बापूरावजी देशमुख शेतकरी सहकारी सूतगिरणी, वर्धा	८५
	६.३ बाबासाहेब नाईक कापूस उत्पादक सहकारी सूतगिरणी, पुसद	८५
	६.४ इंदिरा सहकारी सूतगिरणी, वर्धा	८६
	६.५ संजय गांधी कापूस उत्पादक सहकारी सूतगिरणी, जामोद	८६
	६.६ दि निळकंठ सहकारी सूतगिरणी, अकोला	८७
	६.७ नागपूर जिल्हा शेतकरी सहकारी सूतगिरणी, वानाडोंगरी	८७
७	**कामगार भरतीविषयक माहिती**	९१
	७.१ संत गाडगेबाबा सहकारी सूतगिरणी, दर्यापूर	९२
	७.२ इंदिरा सहकारी सूतगिरणी, वर्धा	९३
	७.३ नागपूर जिल्हा शेतकरी सहकारी सूतगिरणी, वानाडोंगरी	९४
	७.४ निळकंठ सहकारी सूतगिरणी, अकोला	९५
	७.५ संजय गांधी कापूस उत्पादन सहकारी सूतगिरणी, जामोद	९६
	७.६ सहकार महर्षी बापूरावजी देशमुख शेतकरी सहकारी सूतगिरणी, वर्धा	९७
	७.७ बाबासाहेब नाईक कापूस उत्पादक सहकारी सूतगिरणी, पुसद	९८

आलेख सूची

अ.क्र.	विषय		पृष्ठ क्रमांक
५	**विदर्भातील सहकारी सूतगिरण्यांची तांत्रिक क्षमतेचे विश्लेषण**		
	आलेख क्र. ५.१	विदर्भातील सूतगिरण्यांमध्ये वापरलेल्या चात्यांचा तपशील	७९
	आलेख क्र. ५.२	विदर्भातील सूतगिरणीतील सरासरी सूतांकाचा तपशील	८०
	आलेख क्र. ५.३	प्रतिचाची ४० सूतांकात रुपांतरित सूत उत्पादनाचा तपशील	८१
	आलेख क्र. ५.४	सूत उताऱ्याचे विश्लेषण	८२
	आलेख क्र. ५.५	प्रती हजारी चात्याकरिता प्रत्येक चातीतील कामगारांच्या भरतीचे विश्लेषण	८३